

En memòria de Jordi Cartaça i Pinén (1954-2024)

Montse Rivero-Matas

Historiadora de jardins

REBUT: 9 DE FEBRER DE 2025 · ACCEPTAT: 20 DE FEBRER DE 2025

Un jardiner és un home complet: un bon científic, un bon tècnic i també una persona amb una visió artística i històrica de la jardineria. Ha de ser de ciències i de lletres alhora. La jardineria és una tècnica interdisciplinària.

Jordi CARTAÇA, *Fent jardins. 75 anys de l'Escola de Jardineria de Barcelona (1933-2008)*

Correspondència: Montse Rivero Matas. A/e: montserivero@hotmail.com.

Introducció

Jordi Cartaña i Pinén va néixer a Barcelona el 14 de juny de 1954 i va morir el 9 d'octubre de 2024, amb setanta anys, d'una sobtada i ràpida malaltia. Ens deixava massa d'hora una bona persona i excel·lent company, que enyorarem sempre més.

Vaig conèixer Jordi Cartaña en unes circumstàncies complexes. Corria l'any 2000, quan l'Ajuntament de Barcelona va prendre la decisió de canviar l'adscripció de l'Escola de Jardineria Rubió i Tudurí, que pertanyia a l'Institut Municipal de Parcs i Jardins, i passar-la a gestió de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB), responsable de les escoles municipals de Barcelona. La vinculació de l'Escola de Jardineria a Parcs i Jardins venia de molt lluny, des de la seva creació l'any 1933 per l'il·lustre arquitecte de jardins Nicolau Rubió i Tudurí, que des de 1917 havia reivindicat la necessitat que aquesta escola existís per a formar jardineros que treballessin en el manteniment dels espais verds públics. El professorat aleshores, i també en el moment del seu traspàs a l'IMEB, estava format principalment per tècnics del mateix servei de Parcs i Jardins, que s'hi dedicaven en exclusivitat o parcialment.

Aquest era el meu cas. Jo compatibilitzava el meu treball de cap de comunicació de l'Institut amb les classes d'història de l'art dels jardins, que impartia des de 1990, quan vaig començar a treballar en aquesta institució. El canvi d'adscripció de l'escola va ser un procés dolorós per a mi, atès que allà m'havia format i m'apassionava donar classes d'història dels jardins. Em preocupava saber què passaria amb la meua assignatura, que no formava part dels crèdits oficials de la formació professional d'aquell temps i que corria el risc de ser eliminada.

No va ser així perquè, sortosament, el testimoni el va prendre Jordi Cartaña, un enamorat de la història de l'agronomia i dels parcs de la ciutat, cosa que assegurava la continuïtat de l'assignatura. Cartaña procedia de l'Escola Viver Castell de Sant Foix, una escola d'educació especial, com es deia aleshores, gestionada ja per l'IMEB, amb seu a Santa Maria de Martorelles. Avui, l'Institut de Medi Ambient i Sostenibilitat de Barcelona és, en part, hereu d'aquestes dues escoles precedents.

Durant els primers anys de coneixença, el contacte amb en Jordi va ser més aviat escàs fins al 2008, quan es va celebrar el 75è aniversari de l'Escola de Jardineria, una celebració d'altura que va ser exitosa gràcies a l'esforç compartit de moltes persones i a l'entusiasme de Jordi Cartaña, qui, a més a més, hi va implicar tots els que havíem estimat l'escola. En parlarem més endavant. El que ara vull destacar és que cap de nosaltres imaginàvem que, d'aquest esdeveniment, sorgís el grup de treball de recerca Jardins i Jardineros: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans i que avui, gairebé quinze anys després, el coneixement del nostre patrimoni jardiner sigui més profund, rigorós i ampli. Tot, en bona part, gràcies a Jordi Cartaña.

Jardins i Jardiniers ens va permetre conèixer més i millor en Jordi, copsar la seva bonhomia, paciència, esperit conciliador i treball incansable, especialment d'ençà de la seva jubilació el 2017.

Jordi Cartaà es va llicenciar en ciències biològiques a la Universitat de Barcelona l'any 1985, va continuar després la seva formació acadèmica en el Departament de Geografia, on va treballar en la tesi doctoral «L'ensenyament de l'agricultura a Espanya en el vuit-cents: el procés d'institucionalització i l'anàlisi dels continguts científics», tesi que va dirigir el professor Horacio Capel (Cartaà, 2002).

L'interès de Jordi Cartaà per la història del segle XIX en el camp de l'agronomia i dels professionals que l'exercien va quedar recollit en la que segurament és la seva obra més destacada *Agronomía e ingenieros agrónomos en la España del siglo XIX* (Cartaà, 2005), a la qual va dedicar tot el temps lliure que li deixava la seva tasca docent a l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona, primer a les escoles bressol (1979-1989), després a l'Escola Viver Castell de Sant Feliu de Guírdol (1989-2000), a continuació, com a professor de la història de l'art dels jardins a l'Escola de Jardineria Rubió i Tudurí (2000-2009) i, finalment, com a director de l'esmentada escola, des de 2009 i fins a la seva jubilació.

Més enllà de biòleg i doctor en geografia humana, en Jordi era, sobretot, un investigador i col·leccionista voraç que cercava i comprava tots aquells gravats, llibres i, especialment, catàlegs de productors de plantes que trobava per completar la seva recerca. Li encantava visitar llibreries de vell i mercats on trobar llibres, que comprava de vegades per partida doble o triple i que després ens regalava a col·legues —que ara els guardem amb molta estima—, o bé adquirir gravats antics de jardins de Barcelona. També col·leccionava monedes, que intercanviava amb altres afeccionats com ell. Era tal la seva passió a trobar petits tresors que s'oferia a cercar allò que convingués a amics i coneguts, només per plaer de remenar entre objectes del passat.

La seva recerca en el món de l'agronomia es va centrar especialment en la institucionalització d'aquesta professió al nostre país, i va publicar nombrosos articles, a banda de l'obra esmentada *Agronomía e ingenieros agrónomos en la España del siglo XIX*. Cartaà va ser també el responsable de redactar la part agronòmica de *La ciència en la història dels Països Catalans*, publicada per l'IEC el 2009; de la *Història de la ciència a les Illes Balears*, editada pel Govern de les Illes Balears el 2011, i de *Técnica e Ingeniería en España* (2005, 2007 i 2013), publicades per la Real Academia de Ingeniería.

De l'immens món de la història de l'agronomia, Cartaà va passar a l'estudi de la jardineria i, més concretament, de la producció de plantes ornamentals en el segle XIX. Va estudiar la procedència de moltes de les espècies vegetals que avui tenim plantades en parcs i jardins d'arreu del país, i també els horticultors que les van començar a cultivar. El resultat de la seva recerca el va titular «*Hortus florilegium*: l'arribada de les plantes exòtiques a casa nostra i el naixement d'una nova professió» (Cartaà, 2019), que va pu-

blicar a QUADERNS AGRARIS i també va ser objecte d'una conferència d'hivern organitzada per Jardins i Jardiniers i la ICEA-IEC.¹

Cartañà era expert en la realització de biografies —en va publicar més de quatre mil—, cosa que el va portar a col·laborar en la redacció del *Diccionario biográfico de la Academia de la Historia* (2018). A ell li devem també l'inici del projecte de diccionari de jardiniers, que vam començar l'any 2021, amb la publicació digital de 18 biografies de jardiniers dels segles XIX i XX, quatre de les quals van ser escrites per Jordi Cartañà: Joaquim i Miquel Aldrufeu, membres d'una de les nissagues més destacades de l'horticultura de Catalunya, encara activa avui en dia; la nissaga Nonell, comerciants de llavors de Mataró, o la biografia del tècnic botànic Joan Pañella, un dels primers alumnes de l'Escola de Jardineria quan la va fundar Nicolau Rubió, i a la qual va estar sempre vinculat, fins a la seva mort el 1992. Cartañà era el coordinador d'aquest diccionari i, malauradament, no va poder acabar les biografies de Domènech Aldrufeu, Ramon Oliva i Mario Graffi, que tenia embastades, entre moltes altres.

La gestació i creació de Jardins i Jardiniers: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans

Com apuntàvem abans, si avui existeix el grup de recerca Jardins i Jardiniers es deu, en gran part, a la perseverança de Jordi Cartañà i del claustre de professors de l'Escola de Jardineria, que van saber veure l'oportunitat de créixer en coneixement de la jardineria en la proposta que Maria Alba Fransi, directora del Centre de Formació del Laberint, va fer-los de celebrar conjuntament dues efemèrides: el 75è aniversari de l'Escola de Jardineria i els quinze anys del Centre de Formació del Laberint. La proposta consistia a fer una exposició que fes valer i donés visibilitat al patrimoni jardiner de la ciutat de Barcelona.

El programa commemoratiu desenvolupat a cavall del 2008 i el 2009 va consistir en un cicle de conferències, la plantada d'un arbre, l'elaboració d'un llibre sobre l'Escola de Jardineria (Martí i Cartañà, 2009), que tot i que no es va editar mai, la seva versió digital es pot trobar a les xarxes,² i una exposició, en la qual es van implicar les dues institucions i els organismes públics dels quals depenien l'escola i el centre de formació.³

-
1. La conferència va tenir lloc l'1 de març de 2018 a la Sala Joan i Pere Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans.
 2. L. MARTÍ i J. CARTAÑÀ (2009), *Fent jardins. 75 anys de l'Escola de Jardineria de Barcelona (1933-2008)* (en línia), Barcelona, <<https://www.ismab.cat/sites/default/files/fent-jardins.pdf>> (consulta: 28 gener 2025).
 3. L'Institut Municipal d'Educació de Barcelona i l'Institut Municipal de Parcs i Jardins de Barcelona, respectivament.

L'organització de l'exposició «Jardins i jardiniers: art, ciència i ofici a Barcelona» va posar de manifest la necessitat d'omplir buits de coneixement i concentrar la informació dispersa del patrimoni jardiner: dels jardins públics i privats, dels professionals que els van fer, tant si eren jardiniers com horticultors, viveristes, arquitectes o paisatgistes, i de les entitats que es van dedicar a la promoció i ensenyament d'aquesta professió.

Finalitzada l'exposició, els seus comissaris⁴ vam creure necessari continuar amb la tasca i, sobretot, evitar que es perdés tota la documentació recollida i organitzada. Va ser així com va néixer el grup de recerca Jardins i Jardiniers: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans, que la Secció de Jardineria i Paisatgisme i la ICEA, amb Joaquim Camps i Josep Maria Vives, al capdavant respectivament, van acollir amb entusiasme. Quan Joaquim Camps va deixar la coordinació de la secció, aquesta va ser ocupada per Jordi Cartaà, des de l'any 2017 fins a la seva mort.

Jardins i Jardiniers és un projecte plural, en què els diferents membres aporten coneixement a la història dels jardins i de la jardineria del nostre país, acostant-s'hi des de diferents disciplines: la història i la història de l'art, l'agricultura, la biologia, el paisatgisme, etc. I, en aquest sentit, l'aportació de Jordi Cartaà va anar més enllà de les disciplines en les quals era expert. El món digital va obrir-li infinites finestres que li van estalviar visites a arxius i li van permetre treballar des de casa, intensificant, ben segur, hores i esforços. De tant navegar per les xarxes, es va convertir gairebé en un expert, i a ell li devem que, en l'actualitat, els jardiniers i la jardineria dels Països Catalans estiguin a la disposició de tothom a través del nostre lloc web.

Sempre positiu i conciliador, sentirem profundament l'absència d'en Jordi cada cop que ens trobem en reunions, sopars o actes que organitzem des de Jardins i Jardiniers. Ara bé, la tristor no ens aturarà i seguirem treballant per recuperar la memòria històrica del nostre patrimoni jardiner.

Jordi Cartaà va ser un jardiner complet: un bon científic, un bon tècnic i també una persona amb una visió artística i històrica de la jardineria, de ciències i de lletres alhora, com ell mateix va definir aquesta professió a *Fent jardins. 75 anys de l'Escola de Jardineria de Barcelona (1933-2008)*. I per sobre de tot, una bona persona.

4. Es tractava d'un comissariat compartit entre l'IMEB i l'Institut de Parcs i Jardins. Per part del primer hi havia Jordi Cartaà i Alicia Pueyo, i per part de Parcs i Jardins, Lluís Abad, Maria Alba Fransi i Montse Rivero.

Publicacions rellevants de Jordi Cartaà

a) Llibres, articles i comunicacions

- ARGIMON, X.; BARNADAS, M.; CARTAÀ, J.; COMPTE, M. M.; FRANSI, M. A.; LACAMBRA, C.; LÓPEZ, F.; MARTÍNEZ, F. X.; RIUS, L.; RIVERO, M. (2023). *Jardins històrics a Catalunya: conceptes, criteris i pautes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Institució Catalana d'Estudis Agraris. Jardins i Jardineros: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans. També disponible en línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000371/00000047.pdf>> [Consulta: 7 febrer 2025].
- CARTAÀ, J. (1991a). «Respiración vegetal y fotosíntesis en la enseñanza de la agronomía española durante el siglo XIX». A: VALERA, M.; LÓPEZ FERNÁNDEZ, C. (ed.). *Actas del V Congreso de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias y las Técnicas*. Vol. II. Murcia; Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 860-874.
- (1991b). «La enseñanza agrícola en la ciudad. La agricultura en los institutos españoles del siglo XIX». A: CAPEL, H.; LÓPEZ PIÑERO, J. M.; PARDO, J. (coord.). *Ciencia e ideología en la ciudad: I coloquio interdepartamental, Valencia, 1991*. Vol. I. València: Generalitat Valenciana, p. 211-220.
- (1993). «Ingenieros agrónomos y desarrollo agrícola: La difusión de la “nueva” agricultura en la España decimonónica». A: HORMIGÓN, M.; AUSEJO, E.; D'HOMBRES, J. (ed.). *XIXth International Congress of History of Science: 22-29 August 1993, Zaragoza (Spain)*. Saragossa: International Union of History and Philosophy of Science.
- (1995). «Jaume Nonell i Comes i la introducció de la lluita biològica». A: PUIG, C.; CAMÓS, A.; ARRIZABALAGA, J.; BERNAT, P. (coord.). *Actes de les III Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica* (Tarragona, 7-9 desembre 1994). Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 121-126.
- (1996). «Ingenieros agrónomos y fomento agrícola: la difusión de la “nueva” agricultura en la España decimonónica». A: *IV Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica* (13-14-15 desembre 1996, Alcoi). *Pre-prints. Simposium: Ciència, tècnica i societat en l'Agricultura del segle XIX*. Xixona, 14 de desembre de 1996, [Alcoi], 1996, 12 p.
- (1997). «Las granjas experimentales: un nuevo enfoque de la enseñanza, la divulgación y la investigación agronómicas». A: BLANES, G.; GARRIGÓS, L. (coord.). *Actes de les IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica* (Alcoi, 13-15 desembre 1996). Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 213-222.
- (1998). «Procés d'institucionalització de l'agronomia espanyola. Proposta de cronologia». A: *V Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica: Simposiums* (Observatori de l'Ebre, 11, 12 i 13 de desembre de 1998). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de la Ciència i de la Tècnica, p. 11-13.

- CARTANÀ, J. (2000). «Las estaciones agronómicas y las granjas experimentales como factor de innovación en la agricultura española contemporánea». *Scripta Nova: Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* [Barcelona: Universitat de Barcelona], núm. 69 (16).
- (2002). *La enseñanza de la agricultura en la España del ochocientos: el proceso de institucionalización y el análisis de los contenidos científicos y técnicos*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Director de la tesi: H. Capel Sáez]
- (2003). «Granges model i escoles d'agricultura. El foment agrícola a l'Espanya liberal (1848-1875)». *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona: Universitat de Barcelona], núm. 16, p. 147-168.
- (2005a). *Agronomía e ingenieros agrónomos en la España del siglo XIX*. Barcelona: El Serbal. 330 p. + 1 CD-ROM.
- (2005b). «La agronomía en la España del setecientos». A: SILVA SUÁREZ, M. (coord.). *Técnica e ingeniería en España*. Vol. III: *El siglo de las luces: De la industria al ámbito agroforestal*. Saragossa: Real Academia de Ingeniería; Institución Fernando el Católico; Pressas Universitarias de Zaragoza, p. 409-452.
- (2007). «Ingeniería agronómica y modernización agrícola». A: SILVA SUÁREZ, M. (coord.). *Técnica e ingeniería en España*. Vol. V: *El ochocientos: profesiones e instituciones civiles*. Saragossa: Real Academia de Ingeniería; Institución Fernando el Católico; Pressas Universitarias de Zaragoza, p. 449-505.
- (2013). «Entre la tradición y la modernidad: el largo camino hacia la modernización del campo». A: SILVA SUÁREZ, M. (coord.) *Técnica e ingeniería en España*. Vol. VII. Tom 1: *El ochocientos: profesiones e instituciones civiles*. Saragossa: Real Academia de Ingeniería; Institución Fernando el Católico; Pressas Universitarias de Zaragoza, p. 443-478.
- (2019). «*Hortus florilegium*: l'arribada de les plantes exòtiques a casa nostra i el naixement d'una nova professió». *Quaderns Agraris*, núm. 47, p. 61-82. També disponible en línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000282/00000001.pdf>> [Consulta: 28 gener 2025].
- (En edició). «Els passeigs arbrats de Barcelona en els segles XVIII i XIX: creixement i espècies botàniques». A: *XVIII Congrés d'Història de Barcelona: Cap a una història ambiental de la ciutat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- CARTANÀ, J.; MATEU, E.; CALATAYUD, S. (2009). «Una agronomia en mutació». A: VERNET, J.; PARÉS, R. (dir.). *La ciència en la història dels Països Catalans*. Vol. 3: *De l'inici de la industrialització a l'època actual*. València: Institut d'Estudis Catalans; Publicacions Generals de la Universitat de València, p. 463-492.
- CARTANÀ, J.; ROMO, A. (1995a). *Els jardins i els parcs*. Material didàctic. Educació Primària Cicle superior. Educació Secundària Obligatoria. Primer Cicle. Barcelona: Ajuntament de Barcelona; Universitat de Barcelona.

- CARTANÀ, J.; ROMO, A. (1995b). *Els jardins i els parcs*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc. (Conèixer el Districte de Sants Montjuïc; 5)
- MARTÍ, L.; CARTANÀ, J. (2009). *Fent jardins: 75 anys de l'Escola de Jardineria de Barcelona (1933-2008)* [en línia]. <<https://www.ismab.cat/sites/default/files/fent-jardins.pdf>> [Consulta: 28 gener 2025].
- RIVERO, M.; CARTANÀ, J. (2017). *L'últim jardiner: Josep Batlle i Gras*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Institució Catalana d'Estudis Agraris. També disponible en línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000247/00000043.pdf>> [Consulta: 28 gener 2025].

b) Coautoria en obres institucionals d'història de la ciència i biogràfiques

- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (2018). *Diccionario biográfico electrónico (DB-e)* [en línia]. <<https://dbe.rah.es>> [Consulta: 10 gener 2025].
- VIDAL HERNÁNDEZ, J. M.; MOLL BLANES, I. (dir.) (2011). *Història de la ciència a les Illes Balears*. Vol. IV: *El segle XIX*. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia.